

Gyöngy Réka¹: A kényszervallatás tényállásának értelmezéséhez

Debreceni Jogi Műhely, 2012. évi (IX. évfolyam) 3. szám (2012. július) 86-95.

A büntetőeljárás kulcsfontosságú szakaszát képező bizonyítás legfőbb eszköze a vallomás. A megnövekedett ügyteher miatt a nyomozóhatóságra rendkívüli nyomás nehezedik, így egy látótérbe kerülő, az ügyvel kapcsolatban releváns ismerettel rendelkező személy esetén a hatóság minden lehetséges eszközt bevet illetve módszert alkalmaz, ami a vallomás megtételéhez vezethet.

Az a vallomás felvételére jogosult hivatalos személy, aki a vallomás megtétele illetőleg annak elmaradása érdekében fenyegetést vagy más hasonló módszert alkalmaz, a Büntető Törvénykönyv 222. §-ba ütköző kényszervallatás bűncselekményét követi el. A büntetőeljárás tisztességes és eredményes lefolytatásához fűződő társadalmi érdek indokolja a kínvallatás büntetni rendelését, amely formáját és hatását tekintve eltérő lehet.

A bűnüldözés sikeressége érdekében a nyomozó hatóság által kifejtett fizikai kényszer és erőszak helyett alkalmazott pszichológiai módszerek alkalmazása esetenként a pszichikai kényszer határát súrolják. Tekintettel arra, hogy nem marad nyoma, sokkal nehezebb a bizonyítás és a felelősségre vonás is, ugyanakkor talán eredményesebb, mint a fizikai erőszak. Alapvető követelmény tehát a nyomozóhatóság munkájával szemben, hogy a kihallgatás során a mind a terhelt, mind a tanú önkéntes, minden külső befolyástól mentes vallomást tegyen meg.

Mivel bírói gyakorlat nem ad iránymutatást a nyomozóhatóságok számára arra nézve, hogy a kihallgatás során milyen módszereket alkalmazhatnak a terhelttel szemben, ezért a nyomozással foglalkozó ügyészek és a rendőrségi nyomozók feladata, hogy kidolgozzák azokat a taktikai eszközöket, amelyek az alapvető emberi és állampolgári jogokra figyelemmel olyan vallomásokat eredményeznek, amelyek a bírósági szakaszban is felhasználhatóak.²

Dr. Mayer Béla rendőr őrnagy, katonai főügyészségi ügyész 1971-ben megjelent, Gondolatok a kihallgatás etikájáról című cikke hatására született meg Dr. Szabó István Belügyi Szemlében közzétett cikke, amely a gyakorlatban alkalmazott helyes vagy helytelen taktikai módszerről kívánja megállapítani annak alkalmasságát, illetve törvénybe ütköző jellegét.

Egyes helytelen taktikai módszer fegyelmi, sőt büntető eljárást is vonhat maga után, amely már közvetlenül is érdekeltté teszi a nyomozót, hogy tartózkodjon annak alkalmazásától.

Más jogrendszerekhez hasonlóan a magyar nyomozási gyakorlatban is uralkodik az a szemlélet, amelyben a beismerés, mint a bizonyítékok királynője (*regina probationum*) jelenik meg. Ennek következtében a nyomozóhatóság igyekszik minden megtenni annak érdekében, hogy a gyanúsítottat beismerésre bírja. Egyértelmű ugyanis, hogy ennek birtokában további bizonyítékok beszerzésére is lehetőség nyílik, amely kizárja annak lehetőségét, hogy az alapos és minden részletre kiterjedő nyomozás lezárását követően a terhelt vallomásának megváltoztatásával az eljárás eredményességét kockáztassa.

Egyetértés van Szabó és Mayer szerzők közt abban, hogy a taktikai blöff eszköz, etikailag is megengedett eszköz lehet a gyanúsított beismerő vallomásának megszerzésére, az alkalmazási lehetőségekről alkotott nézetük azonban eltérő. Ugyanis míg Mayer szerint taktikai blöff akkor alkalmazható, ha olyan terhelt beismerését eredményezheti, akinek a büntette beismerés nélkül is bizonyított,³ addig Szabó szerint a gyanúsított kihallgatásánál akkor kell taktikai fogásokat alkalmazni, amikor a büntette elkövetésének még kevés mozzanata jutott a hatóság tudomására.⁴ Katonai főügyészségi ügyészként Szabó célja, hogy a helyesnek vélt taktika alkalmazásával az ügy felderítését és bizonyíthatóságát szolgáló adatokat szerezzen be. Ezt a nézetet azzal támasztja alá, hogy abban az esetben, ha a terhelt által elkövetett cselekmény a beismerő vallomás hiányában is bizonyítható, akkor nincs szükség a taktikai blöffre.

A blöff az angol 'bluff' szóból ered, amely elképesztést, nagyzsolást jelent. Az a személy blöfföl, aki olyasmint hitet vagy próbál elhíttetni rajta kívül álló személlyel, aminek valóságalapja, tárgyi alapja nincsen.

Tekintettel arra, hogy semmiféle fizikai vagy pszichológiai kényszert nem jelent a terheltre nézve, nem ütközik a büntető eljárásjog egyetlen tiltó rendelkezésébe sem, egyfajta szellemi párbajt jelent a kihallgató és a gyanúsított között. A blöffölés fogalmába nem illőnek tekinti Szabó az ígéretést, a hitegetést, a biztatást vagy más ehhez hasonló magatartásokat.

Meg kell jegyezni, hogy blöffölés nem csak a nyomozóhatóság által alkalmazott módszer. A gyanúsítottnak legfőbb érdeke ahhoz fűződik, hogy tettét ne lehessen bizonyítani, ennek érdekében mindent tagad, éberem figyelme a nyomozó minden szavát és az abban rejlő ellentmondásokat, és ha csak lehetősége nyílik rá, blöfföl – megpróbálja elhíttetni a kihallgatójával és egyben saját magával is, hogy amit mond, az a valóságnak megfelel, hogy ő ártatlan a terheltre rótt bűncselekmény vonatkozásában. Az általa előadott érvek sorából a nyomozónak ki kell szűrni azokat a tényeket, amelyeknek valóságalapja kétséges és ahhoz kell kapcsolnia a saját blöffölését.⁵

Fontos lehet a blöffölés egyes szabályainak a kiemelése, ezek figyelmen kívül hagyása ugyanis nagyban befolyásolhatja az ügy kimenetelét. Ezen taktikai eszköz alkalmazása során a hatóság nem becsülheti le a terheltet, hiszen azzal terve akár a visszajára is fordulhat – a nyomozó többet is veszíthet, mint amennyit a blöffel kicsikart vallomással nyerne.

Alapvető hibába eshet a nyomozó, ha olyan tényekre alapozza a blöfföt, ami első hallásra is kétségbe vonható. Példaként hozható fel a következő eset: a nyomozó a betöréses lopás terheltjének azt javasolja, részletesen valljon be mindent, mert a lopás tárgyai már a rendőrség birtokában vannak, erre a rutinos elkövető, aki már többször került összetűzésbe a törvénnyel arra kéri a kihallgatóját, hogy mutassa meg neki ezeket a tárgyakat.

Fontos szem előtt tartania a nyomozónak azt is, hogy az esetleg rendelkezésre álló bizonyítékokra sem hivatkozhat úgy, mint megdönthetetlen vagy kétségbevonhatatlan tényekre, mivel a gyanúsított a legtöbb esetben legalább olyan jól tudja ezen adatok kétséges tényét, mint a nyomozó.

Elsődleges szabály, hogy leginkább csak akkor kerülhet sor erre a „cselre”, ha legalább egy megcáfolhatatlan bizonyíték rendelkezésre áll, ekkor ugyanis egy olyan előnnyel indít a kihallgató, aminek a megdönthetetlenségét a gyanúsított is kénytelen tudomásul venni.⁶ Ezen biztos tényekre alapított kérdések arra ösztönzik a terheltet, hogy a valóságnak megfelelő választ adjon. Bizonytalanságban tartja az a tény, hogy nem bír tudomással arról, hogy az adott bizonyítékon kívül milyen más adatok állnak rendelkezésre vele szemben, mivel a feltett kérdések csak erre a biztos tényre vonatkoznak. Ebben az előnyös helyzetben keríthet sort a kihallgató a blöffölésre, de hangsúlyozni kell, hogy annak terjedelme nem haladhatja meg a reális ténybeli alapot, hiszen ellenkező esetben a nyomozó a lelepleződés veszélyének teszi ki magát, amely minden későbbi taktikázási lehetőségét is kizárja.

Szabó a blöffölés legcélszerűbb formájának tartja a nem állítás, hanem a kérdés formájában történő blöffölést: a kihallgató ekkor a meglévő ténybeli adatokra vonatkozóan vagy azzal összefüggésben olyan kérdést tesz fel, amely sejteti, hogy sokat tud a tényről vagy a tárgyról. Erre a gyanúsítottnak valamit válaszolni kell, ami befolyásolja a kihallgatás további menetét: a kihallgató vagy leszűri a számára hasznos információt, és tovább blöfföl, vagy más irányba tereli a kihallgatást.

Felmerülhet azon taktikai eszköz bevezetésének lehetősége, amelyet a nyomozók a nehezen kezelhető terhelttel szemben alkalmaznak. Az Amerikában Mutt és Jeff, azaz a „jó fiú megmentése” elnevezéssel illetett technika során a két kihallgató közül az egyik szívós, mogorva, antipatikus, aki elítéli a gyanúsítottat, emellett úgy viselkedik a terhelttel, ahogy az egy megvetendő emberrel szemben szokás. Ezzel a karakterrel teljesen ellentétes tulajdonságokkal bír a másik nyomozó: magatartásából a gyanúsított azt a következtetést

vonhatja le, hogy kérdéseivel őt próbálja megérteni. Azzal, hogy az indulatos nyomozó rendszeresen kritizálja szelídebb kollegáját, majd távozik az adott helyiségből, egyfajta törést eredményez a két nyomozó között. Ezt követően a szimpatikusabbnak ítélt nyomozó arról igyekszik meggyőzni a kihallgatandó személyt, hogy együttműködése és az ügyre vonatkozó személyes nyilatkozata esetén elintézi, hogy társától elvegyék az ügyét.⁷

Ezzel a technikával a cél nem más, mint hogy a gyanúsított úgy érezze, jobb neki, ha együttműködik a második nyomozóval, mint hogy beletörődjön az első általi megaláztatásába. A technika egyik legnagyobb hátránya lehet, hogy az indulatosabb nyomozó magatartása olyan félelmet kelthet a gyanúsítottban, amely az egész további eljárásra kiterjedő ellenállásához vezethet.

Emellett ezen technika alkalmazásától a szembesítés során lehetőség szerint el kell tekinteni, mivel az erősebb nyomozó által generált feszültség a feltehetően igazat valló személy elbizonytalanodását eredményezheti.⁸

Míndezekből megállapítható, hogy a blöfföléssel kapcsolatban minden bűnügyre és minden részletre kiterjedő szabályok nem alkothatók, azok nagyban függenek a konkrét esettől, az elkövető személyétől, az általa elkövetett cselekménytől illetve a rendelkezésre álló adatoktól. A kihallgatónak az eset összes körülményére tekintettel kell megállapítania azt, hogy egyáltalán érdemes-e élnie a blöffölés adta lehetőséggel, célszerű és eredményes lehet-e annak alkalmazása és nem jelent-e veszélyt az ügy végső kimenetelére nézve.

A Miranda-figyelmeztetés elmondása mellett az amerikai Legfelsőbb Bíróság követelményének megfelelően a vallomás felhasználhatóságának további feltétele, hogy a terhelt bizonyítottan önkéntesen, teljes tudatában, a tájékoztatást követően mondott le az őt megillető jogokról.

A Miranda-döntésben fogalmazta meg a bíróság elsőként azt az aggályát, miszerint a rendőri kihallgatás kényszerítő hatásának eredményeként a terhelt nem képes szabadon racionális, a történeteknek ténylegesen megfelelő információkkal szolgálni a kérdéses cselekmény vonatkozásában.⁹ Az amerikai Legfelsőbb Bíróság ítéletének indokolásában kifejtette, hogy „az őrizetbeli kihallgatás ténye sérti a személyes szabadságot, és kihasználja [a terhelt] gyengeségét”, mivel a vallomás alkalmával pszichológiai nyomást gyakorolva a terheltet a vallomás megtételére kényszerítik. Még a legfelvilágosodottabb és leghatékonyabb kihallgatási technikák is alkalmasak a pszichológiai manipulációra, megfélemlítőek és a hatékonyság érdekében különböző stratégiai fogásokat alkalmaznak, amely azzal a veszéllyel járhat, hogy a gyanúsított akarátát kijátsszák és éppen azt az emberi méltóságot sértik meg, amelyet az Alkotmány alapjogként védeni rendel.¹⁰

A Miranda-határozat meghozatala előtti gyakorlat több feltételt is kialakított annak érdekében, hogy a gyanúsított vallomástételének valószínűségét növelje. Az egyik ilyen előírásnak megfelelően a kihallgatások alkalmával az érzéki ingerek minimálisra csökkentésével, az érzékszervek elfojtásával a gyanúsított abszolút mértékben sebezhetővé válik, ami egy olyan fölényes helyzetet biztosít a kihallgatónak, ahol gyakorlatilag teljesen irányítani tudja a terhelti vallomástétel folyamatát. Több jogtudós és szakértő fontosnak tartja azt, hogy a kihallgatás egy olyan helyiségben történjen meg, ami teljesen idegen a terhelt számára, berendezését tekintve rendkívül sivár: két széken és egy asztalon kívül üres, ablaktalan terem, ahol a kevés fénynek köszönhetően félhomály uralkodik. Elsődleges pszichológiai tényező a sikeres kihallgatás levezetése érdekében a teljes egyedüllét. A vallomástételre irányuló meghallgatás megkezdése előtt célszerűbb viszonylag hosszabb, de mégsem embertelenül hosszú időre teljes magányában hagyni a gyanúsítottat, ami alkalmas lehet arra, hogy tisztázni tudja magában érzéseit, felkészítse magát a rá váró eseményekre, ugyanakkor a kilátástalan helyzet kétségbe ejtheti, türelmetlenné és ingerültté válhat, előfordulhat az is, hogy oly sokszor próbálja pontosítani emlékezetében a cselekedete egyes részleteit, hogy már a kihallgató megérkezése előtt összezavarodik.

Ugyanakkor a másik álláspont szerint a nyugodt, stresszmentes környezetben levő gyanúsított sokkal inkább együttműködő, ezáltal jobban koncentrálna arra, hogy a leghatékonyabban emlékezzen vissza, minden fontos részletet a kihallgató tudomására hozzon. Ez az indoka annak, hogy kihallgatást bizonyos esetben kellemes környezetben végezzék, azonban azt meg kell jegyezni, hogy ez a módszer nem minősül hatékonynak valamennyi elkövető vonatkozásában.¹¹

Egy kutatás során három kihallgatási módszert alkalmaztak: az egyetértő, a semleges valamint a goromba stílust a kihallgatást végzők végig megtartották, azon nem változtattak. Azt próbálták bizonyítani ezzel, hogy az egyetértés kialakítása pozitív hatással van a visszaemlékezésre, ami jelentős hatást gyakorol a vallomástól várható bizonyíték minőségére és mennyiségére.

Mindhárom feltételhez különböző hanghordozás, dialógus, testbeszéd, személyiség társult, sőt még a bútorok és az egyéb kellékek is különböztek: például az egyetértő módszer alkalmazásával a keményfedelű naplót a földre helyezték, hogy az ne ébresszen félelmet a gyanúsítottban, ne vonja el a figyelmét, a kihallgató pedig gyengéd hangon beszélt, míg a semleges és goromba módban a naplót terhelte elé dobták, a kérdezők hangneme pedig kemény volt.¹²

A kísérlet alapján egyértelműen megállapítható volt az, hogy a résztvevők az egyetértő feltételek mellett lezajlott kihallgatások alkalmazásával sokkal inkább képesek voltak az események részleteinek helyes felidézésére. Az eredmények azt mutatták, hogy ez a kihallgatási forma helyesebb, a valóságnak inkább megfelelő információ-visszaidézést eredményezett, a hibás információ mennyiség pedig pontosan megegyezett a másik két kihallgatási formának alávetett résztvevőknél tapasztaltakkal.¹³ Hozzá kell fűzni, hogy mindhárom teszt során a résztvevők a rendelkezésre álló helyes információknak csupán egyharmadát idézték fel.

A kihallgatás tehát nem rögtön a kérdések feltevésével és azok megválaszolásával veszi kezdetét. A kihallgató elsőként általános kérdéseket intéz a gyanúsított felé. Az egyes kérdésekre adott válaszokból képet kaphat a gyanúsított személyiségéről, illetve viselkedésének megfigyelésével megtudhatja, hogy a terhelte mikor hazudik. A kihallgató feladata, hogy egy látszólagos baráti viszony kialakításával, váratlan kedvesség tanúsításával a terhet bizalmába férkőzzön.

Az USA Legfelsőbb Bírósága megjegyezte, hogy visszatérő elem lehet a felelősség áthárítása, a bűncselekmény komolyságának a minimalizálása, a gyanúsított megfélemlítése a rendelkezésre álló bizonyítékok vagy a lehetséges következmények eltúlzásával, a vallató azon nézetének kifejezésével, hogy biztos a gyanúsított bűnösségében. A másik oldalról szemlélve, a gyanúsított szimpátiával, bókokkal, tisztelettel történő közeledés már önmagában is olyan módszer, amit természeténél fogva kényszerítőnek talált a Bíróság.

A terhelte összezavarására alkalmas lehet a vallomástételének félbeszakítása, a kérdések gyors egymásutánban, helytelen sorrendben történő feltevése, negatív és részrehajló megfogalmazása, helytelen nyelvezet és bíráló kijelentések megtétele. Megkérdőjelezhető az a vallatótechnikai is, amely során a vallató arra kéri a terhelte, hogy az időben később lezajlott eseménnyel kezdve, visszafelé haladva tegye meg a vallomását.

Bócz Endre nyugállományú főügyészségi ügyész cikkében a leggyakoribb taktikai fogásként a terhelte érdekekre való utalást, emellett a terhelte bizonyítékok feltárását rögzíti, de az erkölcsi mentségek és empátia tanúsítása is eredményre vezethet.¹⁴

A terhelte vallomás elfogadhatóságát és bizonyítékként való felhasználását vonja kétségbe a kihallgatás során alkalmazott testi vagy fizikai kényszer.

A büntetőeljárás során a terhelte szemben kifejtett kényszer a történelem során bevett szokásnak számított. Bár legtöbb forrás a középkorból származik, minden jel arra mutat, hogy már jóval korábban is alkalmazott módszer volt, közel háromezer éven át legális jogintézménynek számított és fontos részét képezte az európai és a keleti népek törvényeinek.

Már az ókori igazságszolgáltatásban is jelen, igaz, hogy általában csak a társadalom meghatározott rétegével, rabszolgákkal szemben alkalmazták. Az ókori Görögországban ugyanis az a felfogás uralkodott, miszerint „a beszélő szerszám” csak akkor vall őszintén, ha az öntudatlanság küszöbére kínozzák, hiszen csak a szenvedés adhat meggyőző erőt egy rabszolga szavainak.

A korai kereszténység a kínzás ellen foglalt állást. Ezt igazolja I. Miklós pápa 866-ben Borisz bolgár herceghez írott levele, amelyben világossá tette az egyház álláspontját a kérdéses vallatási módszer vonatkozásában: „A vallomásnak mindig őszintének, nem pedig erőszakkal kikényszerítettnek kell lennie. Nem ejtene szégyenfoltot a becsületeden, ha a kínvallatás végén nem sikerülne bizonyítékot szerezni? Nem ismered fel, hogy mennyire igazágtalan, az eljárásod? Ha az ártatlan, akinek nincs már ereje ellenállni, vétkesnek vallja magát, vajon ki az igazi bűnös, ha nem az, aki erőszakkal csikarta ki belőle hamis vallomását?”¹⁵

Az európai büntetőbíráskodás joggyakorlatában a beismerő vallomás kínzással történő kikényszerítését eredetileg az egyházi bíróságok alkalmazták az eretnekek és a boszorkányok elleni eljárásban. A bolognai egyetem egykori tanára és a kánonjog kiemelkedő alakja, IV. Ince pápa 1252-ben kiadott bullájában a kínvallatást az igazság felderítésére alkalmas és jogszerű módszernek nyilvánította.¹⁶

A világi bíráskodásban a XIII. század elejére alakult ki az a felfogás, miszerint a vádlott bűnössége csak közvetlen bizonyítékok, így a terhelt beismerése és a szemtanúk vallomása alapján állapítható meg. A kínvallatás világi bíráskodásba való beépülését az az eset indokolta, amikor a bűncselekmény elkövetésének nem voltak szemtanúi, a terhelt konokul tagadott, ugyanakkor a gyanúokok felmerültek ellene.

Az istenítéleten alapuló középkori peres eljárás központi gondolata szerint az igazság erőt ad. Szélsőséges formájában célja a bűn vagy a tettes felderítése volt. Különböző eljárási módokat (így például a tüzesvaspróbát, vagy a vízpróbát) alakítottak ki, annak érdekében, hogy a terheltet vallomástételre ösztönözzék.

Az angol jog sem tiltotta meg a kínzást. Mivel az angol jog a szokásjog és a királyi statútumok együtteséből állt, és ezek egyike sem intézményesítette a tortúrát, így az kívül esett a jogi szabályozás körén. Angliában és Skóciában évszázadokon át ismert volt a lassú máglyahalál, a katonák megrendszabályozására a kilencágú korbácsot használták.¹⁷

A felvilágosodás eszményének köszönhetően Európa országaiban egyre gyakrabban fogalmazódott meg az igény a kínzás betiltására.

Cesare Beccaria 1763-ban megjelent, Büntett és büntetés címet viselő művében fogalmazta meg alapvető gondolatait és kételyeit a vallomás során alkalmazott erőszakkal kapcsolatban:

„Akaratunk cselekményei mindig a forrásukat képező érzelmi benyomások erejétől függenek; az ember érzékenysége pedig korlátolt. Azért a fájdalom hatása oly fokot érhet el, hogy az egész akaratot lefoglalván, a kínzottak nem enged más választást, minthogy a szenvedéstől a pillanatnyi körülmények között kínálkozó legrövidebb úton meneküljön”

„Vajon igazságos-e a tortúra és igazak-e az eszközei? Alkalmasak-e arra, hogy elérjék a jog által kitűzött célt? Az azonos büntetések mindig egyenlően hasznosak, [...]. A gyanúsított kínvallatása azelőtt, hogy elkészül ellene a vádirat, a nemzetek többsége által hosszú évek alatt szentesített kegyetlenség. A tortúra célja, hogy a gyanúsítottat rávegye a vallomástételre, az ellentmondó tényállítások tisztázására, a tettestársak kilétének felfedezésére, de célja a megbecstelenítés és megalázás, valamint az is, hogy olyan cselekmények elkövetését is beismerje, amelyekkel egyelőre nem vádolják.” Beccaria jelentősége többek között abban áll, hogy tézisei végül a tortúra egész világon való betiltásához vezettek.

A legkegyetlenebb módszereket a második világháborúban, a náci Németországban és a japán hadifogolytáborokban alkalmazták. A francia titkosszolgálat védelmi különítménye átalakított elektromos jelzőcsengőt alkalmazott, amelynek elektródáit a kihallgatott személy valamely testrészéhez csatlakoztatták. Az egész testet átjáró, villámszerű, éles görcsöket okozó

elektrosokk nem volt halálos, azonban hatására a terhelt önkívületi állapotba került. Olyan fájdalmakat élt át, amelynek elkerülése érdekében bármit megtett volna.

Magyarországon sem volt ismeretlen az erőszakkal megszerzett vallomás. A jogász Bauer Miklós, aki kezdetben az ÁVO, majd az ÁVH kihallgató tisztje volt a foglyok beszámolóit szerint előszeretettel alkalmazta a körömléptést, mint eszközt a kívánt vallomás kicsikarására, innen eredt gúnyneve is: „a körmös Bauer”.

A XX. században gyakorivá vált a lelki terror alkalmazása is, amelynek előnye, hogy nem hagy a terheltet külsérelmi nyomot, így a vallomás befolyásoltságának gyanúját sem veti fel. Bevett módszernek számított a tudatállapot megzavarása, az étel és az ital megvonása vagy annak szabálytalan időközönként való adagolása.

A kialakult gyakorlatra reagálva kínzás és kényszervallatás visszaszorítására nemzetközi egyezmények születtek.

Az Európa Tanács által 1950. november 4-én elfogadott, az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 3. cikkelye kimondja, hogy senkit sem lehet kínzásnak, embertelen megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének „A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény”-ét a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel hirdette ki, amelyben elvi fontosságú és a gyakorlatban kiemelkedő jelentőséggel bíró fogalmakat határoztak meg.

Az Egyezmény szempontjából „kínzás” kifejezés alatt minden olyan cselekményt érteni kell, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, annak érdekében, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket, információkat vagy vallomást csikarjanak ki, illetőleg azért, hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el. Emellett kínzásnak minősül bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból történő alkalmazás, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.¹⁸

Az Egyezmény 2. cikkének értelmében semmilyen kivételes körülményre tekintettel nem lehet hivatkozni a kínzás igazolására.

Az Egyezményben részes valamennyi állam kötelessége gondoskodni arról, hogy a hazai büntetőjoga szempontjából minden kínzási cselekmény bűncselekménynek minősüljön.¹⁹ Ennek a követelménynek eleget téve tartalmazza a bántalmazás hivatalos eljárásban²⁰ és a kényszervallatás²¹ elnevezésű bűncselekményeket a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény.

A terhelt kihallgatásával kapcsolatban egy magyar vonatkozású ügyben is hozott határozatot az Emberi Jogok Európai Bírósága.²²

Az ügy alapja egy Magyarország ellen benyújtott kérelem, amelyet az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló egyezmény (az „Egyezmény”) 34. cikke alapján Balogh Sándor magyar állampolgár kérelmező 1999 áprilisában terjesztett a Bíróság elé.

A kérelmező azt állította, hogy az Egyezmény 3. cikkét megsértve kihallgatása során rendőrség bántalmazta. A Bíróság az elfogadhatósági kritériumokat megvizsgálva részben elfogadhatónak nyilvánította a kérelmet.

A kérelmező az esetet követően felkereste háziorvosát, aki fül-, orr-, gégeszeti szakrendelés felkeresését ajánlotta neki. A szakorvos dobhártya-helyreállító operációt végzett a kérelmezőn, akinek a dobhártyája sérüléssel szakadt le következtében károsodott.

Az eset elbírálását nehezítette, hogy a kérelmező kórházból történő elbocsátása alkalmával kapott zárójelentése időpontra utalás nélkül állapította meg, hogy a kérelmező bal oldali dobhártyája sérülés következtében szakadt át, amelyet két további orvosi látogatás is alátámaszt.

Az eljárás során kirendelt orvosszakértő megállapította, hogy nem zárható ki, hogy a kérelmező sérülése oly módon keletkezett, ahogyan azt a kérelmező állította, ugyanakkor nem lehetett megállapítani, hogy a szóban forgó fülsérülés a kihallgatás előtt, alatt vagy pedig azt követően keletkezett.

A kérelmező álláspontja szerint az áldozat számára rendkívül nehéz a fogdában elkövetett rendőri brutalitás bizonyítása, ezért a Kormánynak kell elfogadható magyarázatot adnia a keletkezett sérülésekre és bizonyítani azt, hogy képviselői nem felelősek a sérülésekért. A hatóságok ahelyett, hogy bebizonyították volna, hogy nem az Állam képviselői okozták a sérüléseket, vagy arra legalább elfogadható magyarázatot szolgáltattak volna, mindössze arra hivatkoztak, hogy nem lehet minden kétséget kizáró módon megállapítani azt, hogy a sérülések nem a kihallgatás előtt vagy azt követően keletkeztek.²³

A késedelmes orvoshoz fordulás vonatkozásában a kérelmező úgy nyilatkozott, hogy az esetet megelőzően nem volt dolga rendőrséggel, emiatt nem tudta, hogy fontos sérülései miatt azonnal orvoshoz fordulnia, emellett sérülései megalázottságot és szégyent jelentettek neki, továbbá az ismeretlen városok miatt csak lakóhelyén kért orvosi segítséget.

A Kormány fenntartotta azon álláspontját, miszerint a hazai hatóságok által lefolytatott nyomozás eredményeként sem kizárni, sem bizonyítani nem lehetett, hogy a kérelmező sérüléseit az őt kihallgató két rendőr okozta.

A Kormány a Bíróság esetjoga alapján elfogadta, hogy amikor egy személy őrizetbe vesznek és a szabadon bocsátásakor sérüléseket találnak rajta, akkor a 3. cikk alapján az Államot terheli a bizonyítás, neki kell elfogadható magyarázatot adni a sérülés okát illetően.²⁴ A Kormány azonban leszögezte, hogy a konkrét ügy körülményei eltérőek voltak, hiszen nem a szabadon bocsátásakor találtak rajta sérüléseket, azokat csak a szabadon bocsátását követően állapították meg, a Kormány ezen oknál fogva mentesül a bizonyítási teher alól.

Habár a Kormány kijelentette, hogy a sérülésekre egyedül a kérelmező állítása jelent elfogadható magyarázatot, ugyanakkor megjegyezte, hogy nyilatkozatát lehetetlen volt minden kétséget kizáró módon bizonyítani, továbbá maga az orvosszakértő sem tudott kellő választ adni a sérülések keletkezésének időpontja kapcsán.

A Bíróság értékelése alapján a 3. cikk a demokratikus társadalom alapvető értékét védi.²⁵ Az Egyezmény minden körülmények között tiltja a kínzást, vagy az embertelen, megalázó bánásmódot, vagy büntetést és ez alól nem enged kivételt.

A Bíróság felhívta a figyelmet arra, hogy bántalmazásnak a súlyosság minimális fokát el kell érnie ahhoz, hogy a 3. cikk hatálya alá essen, amely minimum megítélése azonban relatív: függ az ügy körülményeitől, így a bántalmazás időtartamától, annak fizikai és lelki hatásaitól, a sértett nemétől, korától, egészségi állapotától. A szabadságától megfosztott személlyel szemben alkalmazott olyan fizikai erő használata, amelyet ezen személy magatartása nem tett feltétlenül szükségessé, sérti a 3. cikkben lefektetett jogot.

A jelen ügyben a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a sérülés kellően súlyos ahhoz, hogy a 3. cikk szerinti bántalmazásnak minősüljön. Ezt követően azt kell megvizsgálni, hogy ezen sérülésekért az Állam felelős-e.

A Bíróság megjegyzi, hogy az orvosi látletelek megerősítették a kérelmező bal oldali dobhártyájának sérülését, majd azt, hogy az ilyen sérülést leggyakrabban a fülre mért ütés eredményez. A rendőrségi fogdában a kihallgatott négy társa megerősítette, hogy a kérelmező feldagadt vörös arccal hagyta el a kapitányságot.

Bizonyítást nyert, hogy a kérelmező az esetet követően nem fordult azonnal orvoshoz, azonban figyelemmel arra a tényre, hogy lakóhelyén azonnal orvosi segítséget kért, a Bíróság nem tulajdonított döntő jelentőséget ennek a késedelemnek, amely a Bíróság értelmezése szerint egyébként sem bizonyul olyan jelentőségűnek, hogy az megghiúsítsa ügyét a 3. cikk alapján. Itt jegyezném meg, hogy ez a rendelkezés nem nyert egyhangú elfogadást a Bíróság tagjai körében. Baka András bíró úr eltérő véleményében nem ért egyet azon állásponttal,

hogy a bántalmazást követő második napon történő orvosi vizsgálat még lehetővé teszi a 3. cikk alkalmazását. Ezen nézőpont kifejtésére azonban később térek ki részletesen.

A rendelkezésre álló anyagok és bizonyítékok alapján a Bíróság arra a megállapításra jutott, hogy a Kormány kötelezettsége lett volna bizonyítani azt, hogy a kérelmező sérülései nem a rendőri őrizetben vele szemben fogantatosított bánásmód, hanem egyéb ok miatt keletkeztek, azonban a Kormány ennek kielégítő módon nem tett eleget.

A nyomozással szemben támasztott követelmények, valamint a bűnözés elleni harc nehézségei nem szolgáltatnak kellő alapot arra, hogy az eljáró hatóság tagjai egy szabadságától megfosztott személlyel szemben olyan bánásmódot alkalmazzanak, amelyet ezen személy magatartása nem tett szükségessé.

Ezen indokok alapján a Bíróság döntést hozott, miszerint az Egyezmény 3. cikkét megsértették, azonban ebben a kérdésben nem volt teljes egyetértés a Bíróság tagjai között. Baka András bíró úr Jungwiert és Butkevych bíró urak által támogatott, az ítélethez csatolt részben eltérő véleményében kiemelte, hogy egy olyan esetben, amikor egy személyt egészségesen vesznek őrizetbe, de szabadon bocsátásakor sérüléseket találnak rajta, akkor a bizonyítási teher megfordulása alapján az Államnak kell elfogadható magyarázattal szolgálnia, hogyha ezt nem teszi meg, akkor ez egyértelműen a 3. cikk hatálya alá tartozik, amit a Bíróság esetjoga is alátámaszt.²⁶

A jelen ügyben a körülmények azonban teljesen eltérőek, mivel a kérelmező elhagyta a rendőrkapitányság épületét, ahol állítása szerint bántalmazták. Az állítólagos incidenst követően azonban nem folyamodott azonnal orvosi segítséghez, erre nem is a következő napon, hanem két nappal később került sor.

Baka bíró úr véleménye szerint, nem a Kormánynak kell felelnie egy olyan sérülésért, amely a kihallgatást követő szabadon bocsátás és az orvosi vizsgálat között eltelt időszakban bármikor bekövetkezhetett. A kérelmezőnek a szabadon bocsátását követően azonnal jelentenie kellett volna a hatóságoknak a sérüléseit, illetőleg azonnal orvoshoz kellett volna fordulni. Ha ezt valaki elmulasztja, vagy késedelmesen teszi meg, akkor el kell fogadnia, hogy jelentősen csökkennek az esélyei arra, hogy valószínűsítse a fogvatartás alatt elkövetett bántalmazást.

A bíró urak megítélése szerint a Bíróság indokolatlanul kiterjeszti az egyébként is szigorú felelősségi szabályt. Ez a kiterjesztett felelősség a megfordult bizonyítási teherrel párosítva azt eredményezné, hogy a hatóságoknak rendkívül korlátozott lehetőségük lenne arra, hogy kimentsék magukat egy, a fogvatartás alatt tanúsított magatartással kapcsolatos olyan vádak esetén, amikor a panaszos csak késve kéri sérüléseinek orvosi vizsgálatát.

Véleményem szerint Baka bíró úr álláspontja inkább elfogadható, mint a többségi döntés. A kérelmezőnek érdeke lett volna, hogy a szabadon engedését követően mihamarabb orvoshoz forduljon, ami nem magyarázható azzal, hogy a kérelmezőnek nem volt dolga korábban hasonló esettel, nem vonták hatósági eljárás alá, illetve nem volt ismeretes az illetékes rendőrkapitányság szerint városban, ezért csak két nappal később, lakóhelyén kért orvosi ellátást.

Úgy gondolom, hogy a kihallgatás és az orvosi segítség közötti időszak nem minősíthető olyan rövid időnek, ami figyelmen kívül hagyható, tekintettel arra, hogy két nap alatt sok minden megtörténhet egy emberrel, így a kérelmező sérüléseit, állításától eltérően bárhol szerezhetette. Figyelemmel arra, hogy az incidensnek nem voltak szemtanúi, illetve a kihallgató teremben sem voltak kamerák felszerelve, a panaszos állítása nem bizonyítható be kétséget kizáró módon.

Alapos nyomozás lefolytatása ellenére sem tudták megállapítani, hogy a kérelmezőt bántalmazták-e a rendőrségi fogvatartása alatt, emellett maga az orvos sem tudott kielégítő választ adni a sérülések keletkezésének időpontjáról. A hatóság mindent megtett annak érdekében, hogy fényt derítsen az állítólagos bántalmazásra: meghallgattak minden fellelhető

tanút és határozatukban elfogadható módon indokolták meg azt, hogy miért nem emeltek vádat az ügyben.

Egyetértek Baka András bíró úr véleményével, miszerint a hatóságra nézve rendkívül kilátástalan helyzetet jelente, ha egy két napos, nézetem szerint hosszú idő elteltével igénybe vett orvosi vizsgálat még elfogadhatónak minősülne. A panaszosnak nem lett volna szabad ilyen sokáig várnia, kellő előnyt jelent számára a bizonyítási teher megfordulása.

Úgy gondolom, hogy ha még azt a többletjogot is biztosítanák a kérelmező számára, hogy a szabadon bocsátását követően ne rögtön, de még csak nem is az incidens napján fordulhasson orvoshoz, az a hatóság helyzetének ellehetetlenítését eredményezné.

Felhasznált irodalom:

Bócz Endre: A gyanúsított kihallgatásának amerikai taktikájáról, Belügyi Szemle, 2001., 2. szám, 22-36. oldal

Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2007

Fenyvesi Csaba: A szembesítés büntető eljárásjogi aspektusai, Miskolci Jogi Szemle, 3. évfolyam (2008) 1. szám

Mayer Béla: Gondolatok a kihallgatás etikájáról; Belügyi Szemle, 1971., 2. szám, 53. oldal

Nagy Sándor: Kínvallatás a hajdúvárosok és a hajdúkerületi törvényszék előtt indított bűnügyekben; Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 1997, 24. szám, 25-56. oldal

Szabó István: A „blöffölés” mint kihallgatási taktika; Belügyi Szemle, 1971., 6. szám; 57. oldal

Takács Andrea: Brian Innes: A kínzás és kínvallatás története – Könyvismertetés; Belügyi Szemle, 2011., 11. szám. 123-128. oldal

Jogsabályok, jogesetek:

A büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény

A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1988. évi 3. tvr.

47940/99. számú kérelem;

http://irm.gov.hu/i/irm.gov.hu/files//downloads/Fooldal/Kozerdeku_Informaciok/Az_Emberi_Jogok_Europai_Birosaganak_dontesei/ejeb_iteletek_a_b_09.02.pdf

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Balogh kontra Magyarország ügyben hozott ítélete, http://irm.gov.hu/i/irm.gov.hu/files//downloads/Fooldal/Kozerdeku_Informaciok/Az_Emberi_Jogok_Europai_Birosaganak_dontesei/ejeb_iteletek_a_b_09.02.pdf

¹ V. éves joghallgató, DE Állam- és Jogtudományi Kar

² Szabó István: A „blöffölés” mint kihallgatási taktika; Belügyi Szemle, 1971. 6. szám; 57. oldal

³ Mayer Béla: Gondolatok a kihallgatás etikájáról; Belügyi Szemle, 1971. februári szám, 53. oldal

⁴ Szabó István: i.m. 57. oldal

⁵ Szabó István: i.m. 58. oldal

⁶ Szabó István: i.m. 58. oldal

⁷ Fenyvesi Csaba: Kihallgatási taktika: 78. oldal

⁸ Fenyvesi Csaba: Kihallgatási taktika, 79. oldal

⁹ Elek Balázs: i. m. 102. oldal

¹⁰ Elek Balázs: i.m. 102. oldal

¹¹ Elek Balázs: i.m. 67. oldal

¹² Elek Balázs: i.m. 67. oldal

¹³ Elek Balázs: i.m. 68. oldal

¹⁴ Bócz Endre: A gyanúsított kihallgatásának amerikai taktikájáról. Belügyi Szemle, 22. oldal

¹⁵ Takács Andrea: Brian Innes: A kínzás és kínvallatás története – Könyvismertetés; Belügyi Szemle, 2011. 11. szám. 123-128. oldal

¹⁶ Nagy Sándor: Kínvallatás a hajdúvárosok és a hajdúkerületi törvényszék előtt indított bűnügyekben; Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 1997. 24. szám 25. oldal

¹⁷ Takács – i.m. 124. oldal

¹⁸ A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1988. évi 3. tvr. – 1. cikk

¹⁹ 1988. évi 3. tvr. – 4. cikk

²⁰ Btk. 226. § a bántalmazás hivatalos eljárásban elnevezésű bűncselekmény törvényi szabálya, eszerint az a hivatalos személy, aki hivatalos eljárása során mást tetteleg bántalmaz, büntettet követ el és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

²¹ A Btk 227. §-a értelmében az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, erőszakot, fenyegetést vagy más hasonló módszert alkalmaz, büntettet követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

²² 47940/99. számú kérelem;

http://irm.gov.hu/i/irm.gov.hu/files/downloads/Fooldal/Kozerdeku_Informaciok/Az_Emberi_Jogok_Europai_Birosaganak_dontesei/ejeb_iteletek_a_b_09.02.pdf

²³ Balogh kontra Magyarország – ügy; 34. bekezdés

²⁴ Balogh kontra Magyarország – ügy; 39. bekezdés

²⁵ Balogh kontra Magyarország – ügy; 44. bekezdés

²⁶ Balogh kontra Magyarország – ügy; részben eltérő vélemény, 1. bekezdés